

DET NYA ÅDALENUPPRORET

Det var bilkö från Kyrkdal, från Bollstabruk, så att de sista som kom fram mötte täten av tåget som redan satts i rörelse för att bereda alla plats. Kvar i elva skulle starten ha skett, nu hade klockan slagit elva, och de lämnade Idrottsplatsen, tågade Kungsgatan upp, nådde torget. Det var en gråvädersdag, en lördag i oktober, ett Kramfors med tomma trottoarer, ett övergivet torg, gator tömda på biltrafik – bara dessa kvinnor och män som tysta tågade i led på led, led på led, led på led med röda och vita plakat i händerna, hängande runt halsen, med ett bestämt mål i sikte. Här gick unga par hand i hand, gamla par arm i arm, kompisar och arbetskamrater och partivänner, Lions Club Nyland i gula jackor. Barnen hade fått följa med, hundar i koppel. Strömnäs jaktlag hade avbrutit jakten klockan tio för att hinna till demonstrationen. Där kämpade en man i rullstol, en kvinna med rullator, en annan med stavar, där sprang en reporter fram och tillbaka längs människomassan med en mikrofon i handen, en kameraman i släptåg, tre raka frågor:

- Vad heter du?

- Varför går du här?

- Tror du att det hjälper?

De sneddade över torget, rundade kvarteret, tågade ner mot ån och nu satte trumslagarna igång, steg talkörerna taktfast mot skyn: "Ropen skalla – sjukvård åt alla!" I täten en banderoll: "Vi stöder Sollefteå sjukhus" och det märkvärdiga med den var att den bars fram gemensamt av förre socialdemokratiska kommunalrådet i Sollefteå Jan Näsström och nuvarande moderata oppositionsrådet i Sollefteå Bengt Sörlin. Demonstrationståget gick längst ån, vek av till vänster, tog gångstigen upp längs baksidan av Hotell Kramm där tolv tomma fönsterrutor gapade ner mot dem. Nu burop. Nu krigstjut. Nu talkörer. Tutor. Tidvis tystnad. Rapporter kom om att de sista demonstranterna först nu lämnat Idrottsplatsen. Hur många var de egentligen? Åttatusen? Tiotusen?

Bakom fönsterrutorna satt sjuttiofem socialdemokrater från sju arbetarekommuner i Västernorrlands län och de skulle fatta ett beslut som uppenbarligen rörde

människorna här ute ända in i hjärtesträngarna. Det fanns en sparplan och den skulle drabba Sollefteå hårt.

Partiet höll därför på att slitas sönder.

Kommun stod mot kommun, socialdemokratiska kommunalråd och landstingsråd och fullmäktigeledamöter som för ett år sedan sida vid sida genomfört en valrörelse, en framgångsrik sådan, befann sig nu på var sin sida av en avgrund. Landstingsrådet Elisabet Strömqvist (s) hade vägrat att ge vika: Beslut var nödvändigt att ta, tjänstemännens underlag – som fått hård kritik – ”hyfsat rimligt”. Hennes partikamrat och namne, kommunalrådet Elisabeth Lassen i Sollefteå hade öppet talat om partiets svek, om brustet förtroende för den socialdemokratiskt styrda landstingsledningen:

– Det är inte mycket förtroendekapital kvar.

Hon var en av dem som befann sig därinne på Kramm, på förtroenderådets möte. Elvy Söderström, Örnsköldsviks grand old lady (s) med plats i partistyrelsens verkställande utskott – hon håller i klubban när Stefan Löfven är ute och far – hade varit mycket kritisk mot hur sparplanen tagits fram och presenterats. Nu, efter en radikal förändring till fördel för hennes stad, hade hon ställt sig bakom den.

– Det här är ett klokt förslag i ett svårt läge.

Demonstrationen hade förlagts till Kramfors på grund av mötet på Kramm, riktade sig till dem därinne, hade organiserats av Kramfors arbetarekommun, och det fanns väl ingen som inte var medveten om historiens tunga vingslag. ”Ådalen reser sig igen” som det stod på ett handskrivet plakat. ”Vi talar om Ådalen!” skulle snart en av talarna på torget utropa, intensivvårdssköterskan vid Sollefteå sjukhus Eva Sköld.

– Vårt fädernearv! Vi talar om vår historia. Våra rötter.

Det fanns väl ingen som inte tänkte på den svenska historiens mest berömda demonstrationståg, det i maj 1931, det som slutade med att fem människoliv släcktes. Eva Sköld talade också om bergen här i kring, om Ångermanälven. Hon lät nästan som Birger Norman när han i sin bok *Ådalen 31* skrev:

Men det finns något som heter Ådalen och som just inte liknar någonting annat.

Han skrev också:

Ådalen är labil. Ådalsborna är hetsigare än andra, besvärligare.

Nu ett uppror som knappt fått en rad i spalterna söder om Sundsvall, inte ens en viskning i Agenda.

Också det en avgrund.

Bakgrunden till det som nu händer var på sätt och vis enkel men fortsättningen hade blivit alltmera invecklad, alltmera dramatisk, också dold i landstingskorridorernas dunkel. En bakgrund, ett sjukdomstillstånd som liknar det som råder i flera svenska landsting, där allt dyrare vård ska ges på platser med minskande befolkning, krympande skatteunderlag.

I Västernorrland har situationen blivit akut. Landstinget har under senare år dragits med ett ekonomiskt underskott som uppenbarligen kräver radikala åtgärder för att inte skena iväg: 2012 minus 141 miljoner kronor, 2013 minus 264 miljoner kronor, 2014 minus 223 miljoner kronor. En prognos för 2015 lyder på minus 237 miljoner kronor, 2016 minus 305 miljoner kronor och så vidare mot allt större belopp. För att klara verksamheten har man nallat av reserverna för framtidens pensionsutbetalningar. De är snart slut.

Den som läser revisorernas rapporter kan inte undgå att känna oron som dunkar där på och mellan raderna. I revisionsplanen 2015 konstateras att landstinget "inte har god ekonomisk hushållning", brottas med "allvarliga ekonomiska problem", jämfört med andra landsting tillhör "de tre sämsta i klassen". Den ekonomiska styrningen av verksamheten brister rejält: uppföljning, analyser, rapportering... allt detta nödvändiga lämnar så mycket att önska. "Vi är mycket oroade över resultatutvecklingen", heter det sammanfattningsvis i fjolårets delårsrapport.

Hälso- och sjukvården vållar de största bekymren. Här har man dragits med betydande underskott sedan åtminstone 2008, specialistsjukvården "blöder mest" och läser man ytterligare en revisionsrapport, den om operationsverksamheten från 2014, kan man som utanförstående inte undgå intrycket av en mer eller mindre obefintlig politisk landstingsledning:

Vi har inte funnit något tydlig koppling mellan nämndens lednings- och styrningsuppdrag och ledning och styrning på lokal nivå. Nämnden

förefaller att i stort ha överlåtit åt professionen att ta ansvar för produktivitetens utvecklingen.

Mikael Gäfvert är ordförande för landstingets politiskt tillsatta revisorer, säger där han sitter med vinterjackan på i eftermiddagsskymningen på en uteservering i hemstaden Sundsvall, några veckor efter demonstrationen i Kramfors:

- Landstingsledningen fullgör inte sin uppsiktsplikt och genomför inte sin verkställande makt.

Varför?

- Det får du fråga politikerna om. Det ska en revisor inte svara på. Vi talar bara om vad som brister.

Ewa Back, ordförande i landstingets hälso- och sjukvårdsnämnd, skulle kunna svara på frågan. Hon leder den nämnd revisorerna klagat på. Hon håller med om kritiken, säger att "om budgeten inte går ihop så fattas det något i ledningen". Hon sitter rak i ryggen med en kopp kaffe framför sig, den blå blicken bakom glasögonen häftad vid den som ställer frågorna. Snart ska hon få något som måste liknas vid ilska i rösten, men först svarar hon på frågan "varför denna avsaknad av styrning" och hon säger ungefär som så, att det länge varit på det sättet - "under lång tid har verksamheten haft mycket stora befogenheter utan att politikerna lagt sig i" - vilket kanske är ett svar.

- Nu försöker vi ändra på det. Nu försöker vi skaffa oss bättre kunskap.

Det ska också sägas: landsting är krångligt. Hur ska man som lekman kunna ha en åsikt om hur ortopedin fungerar? som någon har uttryckt det.

I april fattade ett nära nog enigt landstingsfullmäktige - bara sverigedemokraterna röstade mot - ett beslut om att på tre år spara 250 miljoner kronor. Av dem skulle hälso- och sjukvården spara 160 miljoner. Landstingsdirektören Anders L Johansson - som hämtats från Stockholm, aldrig bosatt sig häruppe - lovade att leverera en sparplan mot slutet av sommaren. Månaderna gick. I augusti kom tidningen Ångermanland över sparplanen. Eva Lodin - som är Eva nummer tre i den här historien - fick ett samtal från en reporter.

- Det var en onsdag eller torsdag, jag minns inte riktigt, hon påstod i alla fall att akutvården i Sollefteå skulle läggas ner och ville ha min kommentar. Jag trodde inte det var sant. Jag hade inte hört någonting.

Att reportern ringde Eva Lodin beror på att hon arbetar som sjuksköterska på Sollefteå sjukhus, intensivvården, IVA, tillika fackligt ombud för Vårdförbundet. Nu sitter hon en vinterkväll i ett tomt fikarum på det sjukhus där hon inte bara arbetat sedan 1989, hon föddes här för fyrtiosju år sedan, och hon berättar om den tumultartade tid som följde.

- Jag ringde min chef på IVA. Han visste ingenting heller. Sedan gick det några dagar. Ingen visste något. Sedan kallades jag och mina fackliga kollegor till Anders L Johansson och fick det svart på vitt.

Detta fick de svart på vitt:

Kirurgin, ortopedin och kvinnosjukvården, inklusive BB, ska bort i Sollefteå. BB ska bort i Örnsköldsvik. Österåsens Hälsohem i Sollefteå ska stängas.

Rehabiliteringsverksamheten i Härnösand ska bort. Bara Sundsvall kommer helskinnad undan. Eva Lodin:

- Det var bara ett förslag, sa han. Men det var ju inget förslag. Det förstod vi. Nu är det så. Nu var det alltså sant.

Svarta moln hade länge hängt över Sollefteå sjukhus – det är minst av länets tre sjukhus, skatteunderlaget tunnast – men i valrörelsen 2014 hade länets socialdemokrater lovat sjukhusets fortbestånd. Landstingsrådet Elisabet Strömqvist (s) hade uttryckligen sagt att ingen tvekan fanns om att länet ska ha tre akutsjukhus. Oråd anade dock partikamraten i Sollefteå, kommunalrådet Elisabeth Lassen när hon i juni 2015 upptäckte att "akutsjukhus" blivit "sjukhus" i den plan politikerna skickat till tjänstemännen att arbeta med. Hon skrev en insändare, skrev att detta var ingen ordlek "utan har stor betydelse för vilken verksamhet som drivs". Hon blickade framåt några år, mot 2019 då Västernorrland "förhoppningsvis" ska ingå i en storregion och med tanke på det borde all kraft läggas på tryggheten och kvaliteten inom den sjukvård som finns; bädda för framtiden. Hon skrev:

Snälla landstingspolitiker: lyft blicken och se lite längre än till ett hopplöst budgetunderskott. Försök ange en politisk viljeinriktning innan ni överlämnar uppdrag till landstingsdirektören.

Det var som om Elisabeth Lassen läste framtiden – inte bara planen som skulle läggas fram utan även den turbulens som skulle uppstå med landstingsdirektören Anders L Johansson fäktande i dess mitt.

När sparplanen till sist offentliggjordes på en presskonferens en vecka efter att tidningen Ångermanland avslöjat den väckte den... sensation. Protester hördes naturligtvis från både Sollefteå och Örnsköldsvik, men där fanns också många brister, oklarheter och rena faktafel som kritikerna kunde slå ner på. Kalkyler efterlystes, lämnades inte. Samtal med politikerna önskades, uteblev. En konsekvensutredning saknades. En stroke i Junsele norr om Sollefteå och 19 mil till Sundsvall på smala hala vägar. Fungerar det?

Elvy Söderström i Örnsköldsvik, som hellre talar om framtiden än det som varit, säger att hon förstår den starka reaktionen "när man lägger så dramatiska förslag", svarar på frågan om vad som felade:

- Jag vet inte hur jag ska sammanfatta vad som gick fel... Jag var själv kritisk till att när man frågade om konsekvenserna av förslaget så fick vi svaret att politikerna ska fatta beslut, sedan får vi titta på konsekvenserna. Det är ju helt bakvänt. Man måste göra en konsekvensanalys.

Hon säger:

- Det var jättesvårt. Processen gick fel. Det var ett förslag men det diskuterades som om det redan var ett beslut.

Och ändå.

Torsdagen den 24 september skickade socialdemokraterna i landstinget ut ett pressmeddelande som beskrev en ekonomi "i fritt fall", upplyste allmänheten om att man nu "hittat en inriktning" och den inriktningen följde i stort sett det månadsgamla tjänstemannaförslaget. Dessutom ville de höja skatten med 70 öre. Med socialdemokraternas bifall skulle förslag bli beslut.

Det stod i pressmeddelandet:

- Socialdemokraterna kommer alltid vara ett parti som tar ansvar, förklarade landstingsrådet Elisabet Strömqvist. Landstingets ekonomi kräver tuffa och tråkiga men nödvändiga beslut för landstingets långsiktiga förutsättningar att tillgodose länsinvånarna med högkvalitativ vård inom rimlig tid.

I stort sett följde planen tjänstemannaförslaget, ja.

Inte riktigt alltså.

Av de 120 miljoner kronor som i den här planen skulle sparas på specialistsjukvården stod Sollefteå för 90 miljoner. Borta var nu stängningen av BB i Örnsköldsvik. Annars hade Elvy Söderström och hennes kamrater inte ställt upp. "Det här är ett klokt förslag i ett svårt läge", som hon sa till Örnsköldsviks Allehanda dagen efter socialdemokraternas bifall. Nu - en vinterkväll på ett av stadens anrika konditorier - säger hon att besparingarna inte visade sig vara så stora vid en nedläggning av BB i hemstaden. Hon förnekar att det egentligen var hon som fällde avgörandet till hemstadens favör - lokaltidningen påstod härförleden att man hört att hon har mellan sju och nio röster i partiets distriktsstyrelse utan att sitta i den - och svarar på frågan om varför Sollefteå skulle offras.

- Det är ju inte tal om att lägga ner Sollefteå sjukhus. Men alla kan inte göra allt.

När människor tre veckor efter socialdemokraternas bifall satt i bilkö från Kyrkdal, från Bollstabruk, låg sparplanen fortfarande fast - eller "insatsplanen" som tillskyndarna föredrog och föredrar att kalla den. Vågen av kritik hade avfärdats.

Bara partikamraterna från Kramfors och Sollefteå fronderade. De fick höra det som Elvy Söderström nu säger, detta att sjukhuset ska vara kvar även om man tar bort kirurgi, ortopedi, förlossning; denna förvandling av "akutsjukhus" till "sjukhus".

"De som vet och kan verbalisera, de som styr och ställer har så långa, fina semantiska verktyg att hålla de mänskliga påtagligheterna på avstånd med", som Birger Norman skrev i *Ådalen 31*.

Det tog en timme och tio minuter för demonstrationståget att passera Hotell Kramm.

Någonstans mellan 10 000 och 14 000 människor demonstrerade, enligt arbetarekommunen.

I Kramfors, tätorten, bor knappt 6 000 personer.

Efter visst krångel - det gick rykten om att förtroenderådet stängt in sig - steg biträdande landstingsrådet Erik Lövgren ut från hotellet och tog emot demonstranternas skrivelse.

Senare samma dag kom beskedet att förtroenderådet uppmanade sitt parti till "en bredare process" kring "insatsplanen", efterlyste "kunskapsunderlag i helhetsperspektiv", det vill säga att planen... dragits tillbaka? lagts på is? skulle omarbetas? I alla fall skulle inga beslut fattas nu.

Landstingsrådet Elisabet Strömqvist avsattes mot sin uttryckliga vilja, ersattes av Erik Lövgren.

Så hade sprickan i partiet lappats ihop.

Det var viktigast den dagen.

- Vi var ett enigt parti som gick därifrån, som Erik Lövgren säger.

Några dagar senare ett nytt besked från Erik Lövgren: landstingsdirektören Anders L Johansson - som arbetat fyra dagar i veckan, uppburit 140 000 kronor i månaden - skulle sluta i förtid, sista arbetsdag den 20 november. Han hade sagt upp sig. Nästa vecka nytt besked från Erik Lövgren: Anders L Johansson hade fått sparken.

Flera veckor senare tar Erik Lövgren emot, måste först få svara på detta med landstingsdirektören (även om han hellre talar om annat): Avgick han eller fick han sparken?

- Han fick sparken.

Varför?

- Han blev en symbol för den bristande kommunikationen och dialogen. Han var inte mannen att göra en nystart.

Varför sa du först att han hade avgått frivilligt?

- Jag ville inte sätta en stämpel på Västernorrlands landsting att här kör vi med en katapultpolitik, avsätter folk till höger och vänster.

Du ljög alltså?

- Jag friserade sanningen.

Åhå.

- Med hänsyn till regionens överlevnad. Det var fel. Jag har bett om ursäkt.

Anders L Johansson bekräftar att han fick sparken:

- Det var arbetsgivaren som skilde mig från min befattning, som bad mig att lämna och jag har gjort det.

Han säger:

- När de kastade ut landstingsrådet förstod jag ju att jag inte kunde vara kvar.

Erik Lövgren, som avskedade honom och ännu så länge sitter kvar, en lång vänlig man i diskret skjorta och jeans, diskret hela han, svår att föreställa sig längst fram i ett demonstrationståg, talar helst om denna nystart. Han säger: Nej, vi har inte dragit tillbaka insatsplanen. Han använder ord som "breddning", "fördjupning", "kommunikation", "dialog", "delaktighet" och det är som om de håller den påtagliga verkligheten på avstånd. Så här säger han:

- Vi har bromsat upp arbetet. Vi har breddat och fördjupat processen. Vi ska ta fram ett bättre underlag. Vi måste titta på detta igen.

Återstår frågan: Ska Sollefteå akutsjukhus vara kvar?

- Tre sjukhus ska vara kvar. Innehållet däremot kommer att bli annorlunda.

BB i Sollefteå kvar?

- Jag kan inte svara på det.

Närmare än så kommer vi inte.

I Sollefteå sitter kommunalrådet Elisabeth Lassen på sitt tjänsterum med utsikt över Ångermanälven där förr sågverken låg sida vid sida; idag återstår ett, landets största. Kommunen har nästan halverat sin befolkning sedan 1950, 27 procent har nått pensionsåldern (21 procent i Sundsvall, 14 procent i Stockholm, 20 procent lyder riksgenomsnittet). Tre minuter in i intervjun kommer tårarna.

- Förlåt, säger hon.

Hon har börjat berätta om demonstrationen som hon såg inifrån Kramm. En dotter ringde. Hon satt fast i bilkön.

- Jag kan fortfarande bli rörd, säger hon och torkar tårarna, ler nu. Att stå där på Kramm och se alla dessa människor passera... Det här har så stor betydelse för människorna här. De har varit med om så mycket...

Och hon berättar om garnisonen som försvann, om regementena T3 och I21 som inte längre finns, om den segslitna och faktiskt framgångsrika kamp det varit för att ersätta dem med nya arbeten, nya företag, nya idéer. Stadskärnan har befolkningsmässigt hållits i stort sett intakt, värre för byarna utspridda vitt ikring. Sjukhuset betjänar 45 000 människor, men det handlar om mer än sjukvård. "Ett sånt här beslut lägger en kall hand över hela Ådalen", som ordföranden i Föreningen Sollefteå Framtidens Akutsjukhus, socialdemokraten Nils-Gunnar Molin senare

samma dag skulle uttrycka sig om sparplanen. Här betyder sjukvård mer än sjukvård, det betyder arbete, överlevnad, möjligheten att stanna kvar i sin älskade hembygd. Elisabeth Lassen talar om den osäkerhet som fortplantas: Läkare som vill stanna och börjar söka hus men ändrar sig. Sjuksköterskor som tänkte söka en tjänst men avstår.

- Varför skulle de inte göra det? Sollefteå ska tydligen lägga ner. Det blir svårt att rekrytera personal, tacka fan för det.

Ewa Back, ordföranden i landstingets hälso- och sjukvårdsnämnd, hade ett par dagar tidigare talat med stigande ilska i rösten om "misstro" och "aggressivitet" och "kampanj", hon sa att hon var ledsen, det kändes tråkigt, och hon talade om Sollefteå och om Kramfors.

- Det lokala har varit viktigare än partitillhörigheten. Det tycker jag att demonstrationen visar.

Hon sa:

- I Övik har det varit en betydligt lugnare hantering, i Sollefteå och Kramfors har den varit betydligt mer känslomässig. Man upplever att man förlorat så mycket. Ändå är det rätt ovanligt med en sådan kampanj.

Elisabeth Lassen säger nu att det ligger i hennes uppdrag som kommunalråd att i första hand se till Sollefteås, inte partiets intressen: "Kommer det dåliga förslag reagerar jag." Hon har ingenting emot att bli kallad lokalpatriot, ingenting emot att berätta om hur hon läxades upp av dåvarande landstingsrådet Elisabet Strömqvist och nuvarande landstingsrådet Erik Lövgren för att ha skrivit sin insändare i juni, om hur hon försökte få Strömqvist att ändra sig, ta ett steg tillbaka, ta om.

- Det var ju så enkelt om hon bara kunde säga att vi ska titta på det här igen. Nej, sa hon, jag ska inte vika ner mig. Just så uttryckte hon sig. Flera gånger. Jag ska inte vika ner mig.

Och nu?

- Vi i den här kommunen är vana vid förändringar för att spara pengar. Det finns en massa kostnader som vi måste få ner, komma till rätta med. Allt kan inte göras på alla sjukhus, det förstår jag också. Det får bara inte bli en transportsträcka fram till samma resultat som sist.

I februari ska en ny insatsplan presenteras, tveksamt dock om hela planen kan komma då. Några enkla lösningar finns inte. Någonstans ska besparingar göras, några kommer att påverkas av dem och det kommer, sannolikt, att leda till protester.

Elisabeth Lassens råd egentligen bara ett: involvera personalen.

Så varför inte låta sista ordet gå till sjuksköterskan Eva Lodin, det hon säger när kvällen blivit sen, vintermörkret fallit och det är dags att ta bilen hem, som ett slags avslutning:

- Jag älskar det här sjukhuset.

Anders Sundelin

Fokus 1/2016